

РОЗВИТОК авторського права: дуалістична і моністична теорії

М. О. Іванова

аспірант відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

Стаття присвячена розвитку авторського права в романо-германській та англо-саксонській правових системах. Висвітлені одні з найбільш основоположних етапів становлення та еволюції розуміння авторських прав у законодавстві країн Європи та США.
Ключові слова: авторське право, захист прав авторів, твори, теорія авторського права, використання твору, основні концепції, католицька церква, розповсюдження текстів, творча діяльність.

Статья посвящена развитию авторского права в романо-германской и англо-саксонской правовых системах. Освещены одни из самых основополагающих этапов становления и эволюции понимания авторских прав в законодательстве стран Европы и США.
Ключевые слова: авторское право, защита прав авторов, сочинения, теория авторского права, использование произведения, основные концепции, католическая церковь, распространение текстов, творческая деятельность.

The article is devoted to the development of copyright in the romano-germanic and anglo-saxon legal systems. Highlights of some of the most fundamental stages of understanding the formation and evolution of copyright law in Europe and the USA.

Keywords: *copyright act, protection of authors, works, theory of copyright, use the work, basic concepts, catholic church, the text, creative activity.*

На початку свого шляху, авторське право застосовувалося, в основному, до текстів і було покликано захистити не стільки репутацію самого творця, скільки майнові права першовласників. Для того, щоб зрозуміти відмінність поглядів на теорію авторського права, слід звернутися безпосередньо до історії розвитку теоретичних концепцій, які, свого часу, зародилися в континентальній і англо-американській системі права.

У XVI столітті в Європі лєвова частка книг виготовлялася в монастирях, а копії переписували вручну. Так як переписувачі працювали під суворим наглядом католицької церкви, то вся продукція піддавалася жорсткій цензурі. Всі тексти, що не відображували офіційну позицію церкви, піддавалися знищенню, і їх було дуже важко дістати. Проблема полягала ще й у тому, що через епідемію чорної смерті робочих рук не вистачало, і праця переписувачів коштувала астрономічно дорого.

Однак з розвитком технологічних можливостей змінюються і засоби написання та розповсюдження текстів: таблиці і тканину замінює папір, а рукописна робота замінюється відливанням опуклих рухомих літер. Рукописні тексти замінюються друкованими, що веде до швидкого і якісного розповсюдження інформації.

Безумовно, католицька церква більше не мала такого впливу на контроль за видавництвом книг і змушена була вдатися до суворих заходів. Напри-

клад, 13 січня 1535 р. у Франції приймається закон, що забороняє друкування книг під страхом смертної кари. У відповідь на такі заходи починає розвиватися чорний книжковий ринок, де з шаленою швидкістю поширюється книговидавнича продукція.

Через безрезультатні спроби Франції зупинити контрабанду книг Марія Тюдор вирішила створити такі умови, щоб вони були вигідні як владі, так і друкарням. Основну місію вона бачила у відродженні католицтва в Англії і пригніченні протестантських настроїв. Таким чином, 4 травня 1557 р. лондонській гільдії друкарів надається монопольне право друкувати всі книги, що проходять цензуру влади. Таке право згодом отримує назву «копірайт». Цей закон дає видавництвам прекрасну можливість заробити, а Королеві контролювати потік знань[1].

Однак найбільш вирішальним етапом становлення авторського права можна назвати 10 рік XVIII століття, коли в Англії був вперше прийнятий закон – Статут королеви Анни, що вводить авторське право. Цей закон був покликаний захистити творців художніх творів і давав авторам права на розпорядження своїми творіннями протягом 14-ти років, а після закінчення цього терміну автор мав право продовжити його ще на стільки ж.

Цей закон став воістину революційним, тому що його місія і дія повністю суперечили чинним інтересам монополій, під час яких автор міг продати свій рукопис і після цього втрачав на неї права, а видавець навпаки отримував безстрокові права на придбаний текст.

Авторське право продовжує розвиватися, і в 1784 р. на території США приймається перший нормативний

акт про авторське право: закон штату Коннектикут (закон про заохочення літератури і таланту) [2]. У період з 1783 по 1870 роки термін дії авторського права збільшується з 14 до 28 років, а потім до 42 років. Число охоронюваних творів поступово зростає, відповідаючи вимогам прогресу творчої думки. Тепер під захистом виявляються фотографії, картини і скульптури.

Підтвердженням тому, що людство усвідомлює важливість і потреби своєї епохи у сфері авторського права, є прийняття в 1886 р. першого міжнародного акта про захист авторських прав – Бернської конвенції. У цьому акті відображається романтична ідея французького письменника Віктора Гюго, померлого в 1885 р., втілення його концепції «droit d'auteur» (що буквально в перекладі з французької означає «право автора»). Завданням Конвенції було забезпечити визнання авторських прав у різних країнах і встановити взаємні міжнародні норми для їх захисту, а також ввести єдину процедуру реєстрації авторських прав [3].

Таким чином, поступово починають формулюватися певні погляди на сутність авторського права, що закріплюються в законах європейських країн і США. Різниця позицій, що стосуються юридичної природи авторського права, призводить до поділу теорій. Основними концепціями, що відображають сутність авторських прав, стають латинська дуалістична теорія (заснована на римському праві), де сукупність норм іменується «droit d'auteur», і теорія моністів в країнах з англо-американськими юридичними традиціями, позначається терміном «copyright» (буквально – «право на копію» або «пра-

во на відтворення»). Кожна з концепцій містить в собі основоположення, що відображають законодавство своїх країн [7].

Так, наприклад, у країнах континентальної європейської юридичної традиції, концепція «droit d'auteur» виникає в 1789-1795 рр., ґрунтуючись на декретах, прийнятих у Франції, 19 січня 1791 р. приймається акт, який оголошує священним право автора на публічне представлення своїх творів [8]. Законотворці і люди мистецтва розуміли, що використання твору зачіпає не тільки дохід автора, а й його ім'я, честь і репутацію.

Спочатку у свідомості суспільства, а потім вже і в судових рішеннях закріпився термін «droit moral», що позначає невід'ємні особисті немайнові права автора. На погляд прихильників цієї теорії, майнові та немайнові особисті права мають різну історію і сферу застосування. Так, моральне право автора виникає «з моменту першого мазка пензлем», а майнові права – це всього лише прості можливості користування результатом творчої діяльності [6].

Отже, дуалістична концепція стала відображати в собі такі положення:

- 1) об'єктами авторського права є будь-які оригінальні художні твори, а список охоронюваних творів залишається незакритим;
- 2) авторське право здійснюється щодо результатів інтелектуальної творчості, а не якої-небудь речі, тобто власність на матеріальний носій не рівнозначна авторському праву на цей витвір;
- 3) існує поділ на сфери, що охороняють твори (авторське право) і виконання цих творів (суміжні права);
- 4) авторське право на твір може виникнути тільки у його творця.

Торкаючись моністичної теорії в сім'ї загального права, можна виділити ряд її особливостей:

1) перелік охоронюваних творів є вичерпним (що ускладнює визнання охорони прав на «інші» твори);

2) юридичне поняття «автор» розглядається ширше, і на підставі трудового договору, продюсер або замовник є автором та первісним правовласником на творчий продукт. Так, стаття 20 закону США про авторське право від 1976 р. говорить: «У разі створення твору за наймом, наймач або інша особа, для якого створювався твір, вважається автором у сенсі цього Закону та, якщо сторони спеціально не обумовили інше в підписаному ними документі, володіє всіма повноваженнями, що складають авторське право» [4];

3) для охорони літературного, драматичного або музичного твору воно має бути зафіксовано на матеріальному носії.

Теорія моністів знайшла своє відображення в ряді законів Великобританії, США та інших країн сім'ї загального права і закріпила більш широке розуміння авторських прав [9]. Наприклад, в законі Великобританії, який вступив в силу ще в 1989 р., авторське право може застосовуватися до цінностей, які не є витворами мистецтва (креслення, моделі, патенти, типографічне оформлення, теле-радіопередачі тощо) [5].

Одним з критеріїв для захисту об'єкта авторського права є оригінальність твору. Заглиблюючись у розуміння відмінностей між моністичною і дуалістичною теоріями, варто звернути увагу на те, як ці два напрямки авторського права розглядали це поняття.

Міжнародні правові джерела уникають дати точне вичерпне визначення «оригінальності», тому це питання

є, в основному, прерогативою судової практики та правової доктрини.

Зі сформованого зарубіжного досвіду, розуміння оригінальності в системі континентального права зводиться до того, що твір в повній мірі відображає особистість автора, його фантазію, власні емоції і відображає характер творця. Таке розуміння закріпило за собою термін «суб'єктивної» оригінальності [10].

Торкаючись системи загального права, яка переважно базується на судових прецедентах, можна виділити «об'єктивне» розуміння оригінальності, яке має на увазі першоджерело твору, який не є копією та володіє певним переліком виконаних формальностей.

Крім двох вищезазначених чисельних теорій, існує ще багато менш відомих, що так і не знайшли своє відображення в законодавстві та залишилися лише на рівні філософії права (теорія нематеріальних цінностей Д. Келера, теорія особистих прав І. Канта, теорія особисто-майнового права П. Казеллі, теорія інтелектуальних прав Є. Пікара та ін.) [11].

Таким чином, бачимо, що розвиток законодавства про авторське право безпосередньо відображало технологічні можливості, політичну ситуацію і потреби суспільства. Культурні традиції в різних країнах внесли свій найвагомий внесок у розвиток авторського права і заклали фундамент для різного розуміння та трактування його складових. Яскравим тому прикладом є зародження і розвиток моністичної й дуалістичної теорій в міжнародному законодавстві та практиці.

На сьогоднішній день авторське право знову виходить за рамки звичного трактування і вимагає революційних підходів до його розуміння та реалізації.

Список використаної літератури

1. Королевская привилегия, 18.03.1554/ пер. И. Подгаецкой. – М. : Наука, 1988.
2. An Act for the Encouragement of Literature and Genius, 1784, Connecticut Copyright Statute, Connecticut (1783), Primary Sources on Copyright (1450-1900), eds L. Bently & M. Kretschmer.
3. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, 9.9 1886.
4. Copyright Act of 1976, Pub. L. No. 94-553, 90 Stat. 2541 (for the general revision of copyright law, title 17 of the United States Code, and for other purposes), October 19, 1976.
5. The Copyright, Designs and Patents Act 1988 (Commencement No. 1) Order 1989 (SI 1989/816) (C. 21).
6. Дюма Р. Літературна і художня власність. Авторське право Франції. – 2-е вид. : пер. з франц. – М. : Міжнар. відносини, 1993. – 384 с.
7. Моргунова О. О. Авторське право : навч. посіб. / О. О. Моргунова ; відп. ред. В. П. Мозолин. – М. : Норма, 2008. – 288 с.
8. Ліпчик Д. Авторське право і суміжні права. – Droit d'auteur et droit voisins. – Пер. з франц. ; передмова М. А. Федотова. – М. : Ладомир ; Вид-во ЮНЕСКО, 2002. – 788 с.
9. Вишневецький Л. М., Іванов Б. І., Льовін Л. Г. Формула пріоритету: Виникнення і розвиток авторського і патентного права. – Л. : Наука, 1990. – 208 с.
10. Літературна власність // Енциклопедичний словник Брокгауза і Ефрона : у 86-ти т. (82 т. і 4 дод.). – СПб., 1890-1907.
11. Калятіна В. О. Інтелектуальна власність (Виключні права). Підруч. для вузів. – М. : Норма, 2000. – С. 14.